

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

ALÂİYE'DE BAZI YENİ KİTÂBELER

Tuncer Baykara

Alâiye, Türkiye'mizin en iyi bilinen yerlerinden birisi olmasına ve hakkında hayli çok neşriyat bulunmasına rağmen, bütün tarihi meseleleri yine de tam olarak aydınlanmayan şehirlerimizdendir. Bir Selçuklu çağı şehri olduğundan, buradaki incelemelerimize devam etmiş, hatta 1979 senesindeki gezimiz sırasında, daha önce neşredilmeyen bazı Selçuklu dönemi kitâbelerine de tesâdüf etmiştik¹. Bunlar Alâiye tarihi için pek büyük önemi haiz gibi görülmüyorlarsa da, şehirle ilgili bazı meselelerin halline ışık tutmaktadırlar.

Alâiye, şu andaki resmî adıyla Alanya², Türkiye Selçukluları döneminde büyük gelişme gösteren şehirlerden birisidir. Antik dönemin Korakesion'u Roma devrinde de ünlü idi. Daha sonraki Bizans devrinde Kalonoros adıyla, bir kastro olarak, yâni sarp ve kuvvetli kalesiyle dikkati çekmiştir³.

Türkler, XII. yüzyıl sonları ve asıl XIII. yüzyıl başlarında Akdeniz kıyılarına indiklerinde Kalonoros'u da tanımışlardır. 1207 Mart'ında Antalya alındıktan sonra, Türkler doğudaki Kalonoros/

1 Bu gezi sırasında yakın ilgilerini gördüğüm Alâiye'li dostlara, Müze yetkililerine, özellikle Hacıhamdioğlu Tefik Bey'e teşekkür borçluyum. Bu makalede sözü edilen ilk iki kitâbeyi kendisi haber vermiştir.

2 Alâeddin Keykubad'ın yaptırdığı inşaat sonucu *Alâiye* diye anılmaya başlamış, fakat daha XIV. yy başlarında halk arasında *Alaya* / *آلايا* olarak yaygınlaşmıştı : Ebul Fida (S. Guyard), *Géographie d'Aboulféda*, II/2, Paris 1883, s. 135 : bu sırada Alâiye küçük bir şehirdi.

3 Selçuklu kaynaklarında, özellikle İbn Bibi'de (*El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-umûri'l-Alâ'iyye*, TTK tıpkıbasımı, Ankara 1956, s. 236) Kalonoros / *كانونروس* diye geçer. Burası Latin kaynaklarında Candalour, Candelerie diye de zikrediliyor : bk. Simon de Saint-Quentin (nşr. Jean Richard), *Histoire des Tartares*, Paris 1965, s. 67, 81. Bu sonuncu ad *Tarih-i Âl-i Selçuk'da* (nşr. F.N. Uzluk, Ankara 1952, s. 45) Kentâlür / *كنتالور* şeklinde yaşamıştır.

Alâiye topraklarına komşu olmuşlardır. Antalya sübaşısı Ertokuş'un Kalonoros hâkimi Kîr Fard ile yakın ve samimî münâsebetleri olmuştur⁴.

Alâeddin Keykubat, 616 sonlarında (1220 başı) Selçuklu hükümdarı olduktan sonra yeniden Akdeniz kıyılarına yönelmiştir. Selçuklu ordusu 1221-22 kışında Kalonoros'u kuşatmış, bu kuşatmaya, Antalya'daki üssünden hareket eden Selçuklu donanması da katılmıştı. Ancak yerinin sarp, surlarının güçlü oluşu sebebiyle taarruzlar bir netice vermiyordu. Nihâyet Ertokuş Kîr Fard'ı teslim olmaya ikna etti ki, ona Akşehir 'emâreti' ile civarındaki birkaç köyün mülkiyeti verilmiştir⁵. Alâeddin Keykubat, daha sonra Kîr Fard'ın kardeşinin elinde bulunan Alara kalesini de ele geçirmişti.

Alâeddin Keykubat, Türkiye Selçuklularında ülkenin imarına en çok önem veren hükümdarlardan birisi idi. Nitekim Alâeddin Keykubat'ın bu imarî görüşü, meselâ Neşri'nin Osmanlı Tarihine de aksetmiştir⁶. Onun bu imarî özelliğinin en belirgin örneklerinden birisi, aynı zamanda kendi ismini de taşıyan Kalonoros'un yeniden yapılması olmuştur.

Alâiye'nin imarına dâir, müellifinin ismi bilinmeyen *Tarih-i Âl-i Selçuk* dikkate değer bilgiler vermektedir⁷ :

«(Alâeddin Keykubat) Kentalor kalesini Kir Vard'dan aldı. Bunun üzerine bir şehrin temelini atılmasını söyledi. Emîrlere Konya bârularının mikdarınca burç çekilmesini emretti. Bir takım evler, bir takım saraylar, köşkler yaptılar ki, târif kabul etmez. Bu yapılar dolayısıyla emîrlerin geri kalan malları da burada sarf oldu. Bunlar tamam olduğunda Alâeddin, kendi adını o şehre verdi. Alâiye diye isim kondu».

4 Muzafferüddin Ertokuş, Antalya ve yöresinin sübaşısı, yani yöneticisi idi; dolayısıyla mıntakasının doğusunda yer alan Kalonoros ile ilgilenmesi tabiidir. Kîr Fard'ın milliyeti tartışmalıdır; ermeni veyâ rûm olabilir: bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 335-337; C. Cahen, *Preottoman Turkey*, London 1968, s. 124.

5 İbn. Bibi, *Aynı eser*, s. 247-248; O. Turan, *Aynı eser*, s. 335-337; C. Cahen, *Aynı eser*, s. 124: Kalon-oros.

6 M. Neşri, *Kitâb-ı Cihannüma* (neşr: F.R. Unat-M.A. Köymen), Ankara 1949, I, 37.

7 *Tarih-i Âl-i Selçuk*, (Neşr. F. Nafiz Üzlük), Ankara 1952, s. 45-46, tercüme: s. 29-30.

Alâiye'nin yeniden yapılması esnasında Konya örneğinin takib edildiğini *Ahmedek* adı verilen yapı manzumesinden de anlıyoruz. Konya'da olduğu gibi, dış surların bir kenarında yer alan bu yapılar topluluğu, adını da Konya'dan almış olabilir. Ahmedek adı, Alâiye'de XVI. yüzyılda olduğu gibi, bugün de yaşamaktadır.

Alâiye'nin asıl önemi, Selçuklu devrine ait tahkimat ve surlarını günümüze kadar az çok bir bütün hâlinde saklamış olmasından da gelmektedir. Bunu da, bu yurt köşesinin yola ve XIX. yüzyıldaki mânâsiyle «medeniyet»e geç kavuşmuş olmasına borçludur. 1945 yıllarında bile henüz Alâiye'de elektrik bulunmaması, son saydığımız hususiyetin önemini göstermektedir⁸. Konya ve Antalya gibi şehirlerdeki surlar ve diğer kalıntılar, bir vesile ile yok edildiği halde, Alâiye'dekiler kendilerini korumuşlardır. Burası yola ve hakikî mânâsiyle «medeniyet»e kavuştuğunda Türk insanının kafası daha aydınlanmış, «medeniyet»in geçmişe tamamen sırt çevirmek olmadığı da anlaşılmıştır. Bu sırada ise, eskiden kalan hatıralar daha bir titizlikle korunmaya başlanmıştır.

II. Alâiye'deki kitâbeler, ilk olarak Halil Edhem (Eldem) tarafından incelenmiştir⁹. Daha sonra R. Riefstahl'ın araştırmaları vesilesiyle aldığı örnekleri P. Wittek neşretmiştir¹⁰. Buralarda zikredilen kitâbeler daha sonra *Répertoire Chronologique d'Epigraphie d'Arabe*'da da yayımlandılar¹¹. İ.H. Konyalı, Alâiye'ye dair tafsilatlı eserinde yeni bazı kitâbelerle birlikte hepsinden de söz etmiştir¹². Nihâyet S. Lloyd ile D.S. Rice'in Alanya'ya dair eserlerinde kitâbeler yeniden değerlendirilmişlerdir¹³.

1. Kitâbe :

Bu kitâbe, 2. kitâbe ile birlikte Alâiye'nin 3 km. kadar doğusunda, Oba köyü yolu üzerinde ve Hacı Baba mezarlığında, Hacı Baba'

8 H. Orak, *Türkiye Kılavuzu*, I, Ankara 1946, s. 351.

9 Halil Edhem, «Anadolu'da islâmî kitâbeler», *Tarih-i Osmanî Encümeni Mec. Cüz: 27* (1 Ağ. 1330), s. 154-157.

10 R. Riefstahl, *Cenûbi-Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi*, İstanbul 1941.

11 Kısaltması: *E.C.E.A.*, Caire 1935-46.

12 İbrahim Hakkı Konyalı, *Alâiye/Alanya*, İstanbul 1946; bu eser ümmiyetle olumlu etki yapmıştır; ancak Kız-kulesi adını Kızıl kule diye yaygınlaştırması olumsuz bir yönüdür.

13 S. Lloyd-D.S. Rice (N: Sinemoğlu), *Alanya (Alâiyye)*, Ankara 1964.

nın mezar taşı olarak bulunmaktadırlar. Her iki kitâbe sır sırta verilmiş, yukarı kısımları da kabaca yontularak bir mezar taşı şekli verilmeye çalışılmıştır. Kitâbelerin bazı kısımları bu yontma sırasında yok olmuştur. Bazı yerleri de toprağa gömülü olabilir.

36 x 64 santimetre boyutlarında olan kitâbenin dış kenarında 1,5 santimetrelik bir şerit vardır. Tek bir satır halindeki kitâbe metni şudur :

السلطان الا [عظم]

Bu kısa kitâbe, hemen ardında bulunan ikinci kitâbe ile bir bütünün parçası olabileceğinden, her ikisinin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

2. Kitâbe :

Birinci kitâbe ile aynı yerde, mezar taşının içe bakan yüzünü teşkil etmektedir.

36 x 76 santimetre boyutlarında olup, kenarlarında da bir şerit vardır. Bu da tek bir satır halindedir. Metni de şudur :

دنیا والدین ابوالفتح کیفاد بن کیخمر

Her iki kitâbe, gerek boyutlarından, gerekse harf özelliklerinden bir büyük kitâbenin parçaları olmalıdır. Alâiye'de sayısı hayli bol olan Alâeddin Keykubad'a ait kitâbeler gözönüne alındığında, bu iki satır, bir kitâbenin 2 ve 3. satırlarını teşkil etmelidirler :

- 1
- 2 السلطان الا عظم
- 3 دنیا والدین ابوالفتح کیفاد بن کیخمر
- 4

Yazı bakımından da benzerlerine bakılırsa¹⁴ söz konusu kitâbe 626/1229 senesine ait olmalıdır.

Kitâbelerin Alâiye'nin 3 km kadar doğusunda bulunması yanında, bulunduğu mezarlığın ismi daha da dikkati çekiyor. Zira Hacı Baba doğuya ait yaygın bir isim gibi görünmesine¹⁵ rağmen, bu isim

14 Lloyd-Rice, *Aynı eser*, s. 61, nu: 4.

15 Ereğli yöresindeki Hacı Baba merkadi için bk. Katip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul 1145, s. 633; Amasya yöresindeki Hacı Baba tekkesi için de, *Aynı eser*, s. 626; son devirler için Gaziantep'le ilgili bir hatıra için ise bk. C. Cahit Güzelbey, *Gaziantep Evliyaları*, Gaziantep 1964, s. 87-98.

Selçuklu kaynaklarında da geçmektedir. Alâiye yöresi ile ilgili olabilecek bir *Hacı Baba*, tek başına veyâ kardeşleriyle müşterek saltanatı 1246-1262 (643-660) arasında devam eden II. İzzeddin Keykâvüs'le ilgili olaylar sırasında görülmektedir. Bilindiği gibi Keykâvüs, Baycu'ya 1256'da Alâeddin kervansarayı savaşında yenildikten sonra Konya'nın Ahmedek kapısından çıkarak Antalya'ya yönelmiştir¹⁶. Bu sırada yanında bulunan bazı adamları arasında, Aksarayî, Hacı Baba ismini de vermektedir¹⁷. Aksarayî, Keykâvüs'ün 1261'deki çekilişi sırasında da onun ve Hacı Baba'nın dahil olduğu yakınlarının «Alâiye'nin sarp yollarında izlerini kaybettirdiklerinden» söz eder¹⁸. Antalya-Alâiye yöresi II. İzzeddin Keykâvüs'ün başlıca dayanağı idi. Nitekim Antalya'da basılan 660 tarihli bir sikkesi onu hâlâ tek başına hükümdar gösterir¹⁹.

İşte Alâiye yöresi ile ilgili Hacı Baba, Selçuklu hükümdarı ile bu mıntıkaya gelmiş ve daha sonra ölmüş bu zat olabilir. Ancak onun olup olmadığı kesinlikle bilinmeyen, lâkin üzerindeki kitâbelerle bu devri hatırlatan mezar, yakın senelerde tamir edilmiş görünüyor.

Bu mezara ait olmayan kitâbelerin, nereden getirildiği ve ait olduğu yapı da önemlidir. En az dört parça olduğundan, yaklaşık olarak 150 x 100 santimetre boyutundaki bu kitâbenin büyük bir yapıya ait olduğu muhakkaktır. Bu sahaya yakın olarak bir kışlık av köşkü harabesi bulunmakla beraber, büyüklük itibarıyla bu kitâbe için elverişsizdir. Muhakkak ki bu kitâbe, Alâiye ve dolaylarındaki abidevî bir büyük yapıya aittir. Daha sonradan buraya getirilmiş ve mezar taşı olarak kullanılmıştır. Hacı Baba'nın niçin kendi

16 İbn Bibi, *Aynı eser*, s. 623.

17 Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr* (negr. O. Turan), Ankara 1944, s. 42.

18 Aksarayî *Aynı eser*, s. 70; İbn Bibi'de (*Aynı eser*, s. 636) hiçbir isim zikredilmiyor. Aksarayî 1256 ve 1261 deki olayları birbirine karıştırmış olacak (bk. O. Turan, *Türkiye*, s. 480, nş. 34). Zira her ikisinde de kişiler aynı olup, ikincisinde bu adlar daha tam olarak kaydedilmişlerdir. Muzafferüddin Uğurlu, Hüsâmeddin Taştî gibi; ancak Hacı Baba her ikisinde de böyle zikredilmiştir (s. 42, 70).

19 O.F. Sağlam, «Şimdiye kadar yayınlanmış bazı kitâbeler meskûkâtın millî tarihe hizmetleri», *IV. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 10-14 Kasım 1948), *Kongreye sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 158-174.

mezar taşını yaptırmadığı sorusu, bu zatın bu mıntıkada kaçak olarak bulunmasıyla izah edilebilir.

İki parçasıyla haberdar olduğumuz bu kitâbe, yazısının itinası ile Alâiye'deki öteki kitâbeler arasında da temâyüz etmektedir. Kitâbede tarih yoksa da, [Alâeddin] Keykubad'ın adı geçmektedir. Nitekim yukarda, 626/1229 senesine ait olabileceğini belirtmiştik.

3. Kitâbe :

Alâiye içkalesinde, Câmi'in yanındaki ana girişin solunda, câmi ile Ahmedek arasında, eskiden Aydemir ailesinin dededen kalma evlerinin duvarında bulunuyordu. Bu ev yıkılınca onlar tarafından muhafaza altına alınmıştır²⁰.

Bu kitâbe, 37 x 63 santimetre boyutlarında olup, beyaz mermere kazılmıştır. Metni de şudur :

عمره هذه ...
الظلمة المباركة

Bir kale kitâbesi olan kitâbemiz, dört veyâ daha büyük bir ihtimâlle beş satırlık bir kitâbenin ilk satırlarıdır. Yukarısında bir takım süsleme unsurları da ihtiva etmektedir. Alâiye kitâbeleri içinde, baş tarafı eksik bir kitâbe bulunmadığından gerisini tahmin edemiyoruz.

Burada söz edilen kale, tabii ki Alâiye kalesidir. Nitekim kitâbenin bulunduğu yer, kalenin ana girişi yakınındadır²¹. Bu civardaki aslı yerinden zamanla düştüğü anlaşılıyor. Muhtemelen bu kitâbe, Alâiye'deki en eski Türk devri kitâbelerinden olmalıdır. Yazıdaki sadelik, sonraki mükemmel örneklerle göre hemen dikkati çekmektedir. Bu arada süsleme unsuru olarak akantüs yaprakları da dikkati çekiyor. Herhangi bir isim ihtiva etmemekle beraber, muhtemelen Alâeddin Keykubad çağına ait olmalıdır.

III. Netice olarak, üçü de Alâeddin Keykubad (616-635/1220-1237) devrine ait olan kitâbeler, Alâiye tarihinin bazı meselelerine de ışık

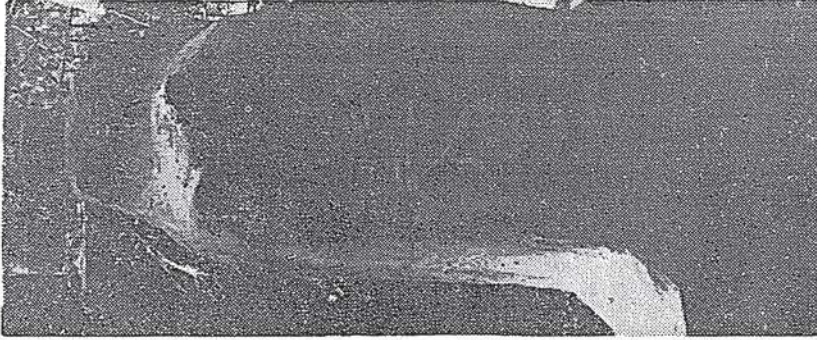
²⁰ Gerek kitâbeyi haber vermeleri, gerekse diğer yardımları için Aydemir âilesinin bütün fertlerine, özellikle Hamza Aydemir'e çok teşekkür ederim.

²¹ Kitâbenin bulunduğu yer, Lloyd-Rice'in *Alanya (Alâiyye)* adlı eserlerinin 11. sahifesinde bulunan Alanya kalesi plânında, 14 rakamının 1 santimetre kadar doğusuna rastlamaktadır.

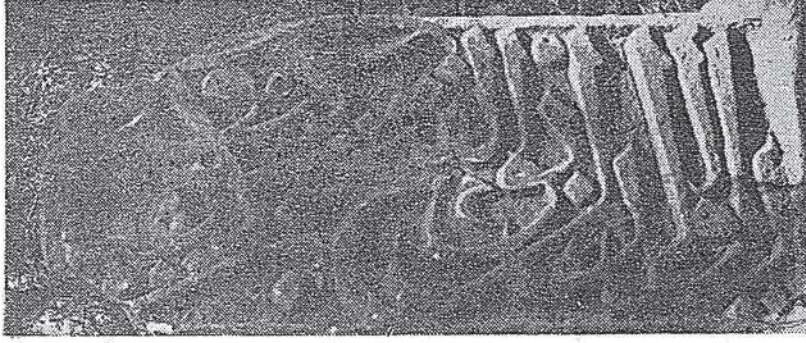
tutmaktadırlar. Alâiye'nin, öteki Selçuklu şehirleri arasında yeri, bu kitâbeler olmaksızın da önemli idi; özellikle kale kitâbesi öncelikle yukarı kalenin tamir edildiğini, daha sonra kıyı boyundaki tahkimatın yapıldığına işâret etse gerektir. Hacı Baba mezarındaki kitâbe, Alâiye civarında da Alâeddin Keykubad'a ait kitâbeler bulunabileceğini gösteriyor.

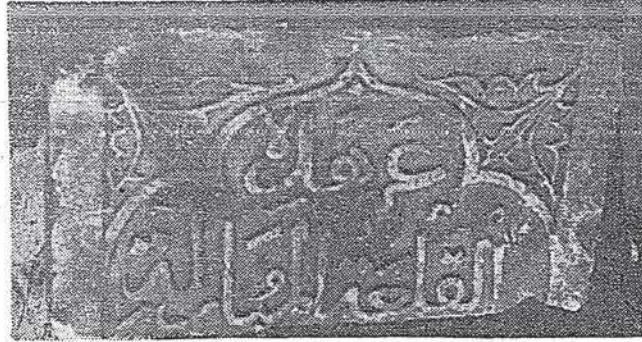
Resim : 1. Hacı Baba mezarının görünüşü

Resim : 2. I. Kitabe

Resim : 3. II. Kitabe

Resim : 4. III. Kitabe